

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 21 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2021

Hız. Musa'nın Beddua İfadelerine Yönelik Kur'an-ı Kerim Merkezli Bir İnceleme: Yûnus Sûresi 88. Ayet Örneği*

*A Quran-Centered Study on the Curse (Baddua)
Expressions of Moses: The Example of Verse 88 of Surah Yunus*

Hasan Kılıç

Araştırma Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Research Assist., Onsekiz Mart University, Faculty of Theology, Department of Hermeneutics
Çanakkale / Turkey

hkilic@comu.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0001-5192-3444>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.916580

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 15.04.2021

Accepted / Kabul Tarihi: 28.05.2021

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2021

Cite as / Atıf: Kılıç, Hasan. "Hz. Musa'nın Beddua İfadelerine Yönelik Kur'an-ı Kerim Merkezli Bir İnceleme: Yûnus Sûresi 88. Ayet Örneği". *Marife* 21/1 (2021), 355-379.

<https://doi.org/10.33420/marife.916580>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atınlı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır."

*Ethical Statement / Etik Beyan: This work prepared from Mekkî Ayetlerde Servet Tasviri " titled Phd's thesis. / Bu çalışma, "Mekkî Ayetlerde Servet Tasviri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Hız. Musa'nın Beddua İfadelerine Yönelik Kur'an-ı Kerim Merkezli Bir İnceleme: Yûnus Sûresi 88. Ayet Örneği

Özet

Kur'an'ı Kerim tarihin farklı dönemlerinde yaşayan peygamberlerin yaptığı dualardan çeşitli örnekler vermektedir. Bu duaların bir kısmı inkârda direnen toplumun azaba uğramasını talep yani beddua niteliğine sahiptir. Geleneksel kabule göre Hz. Musa tarafından dillendirilen Yûnus sûresi 88. ayetteki dua ifadelerinin de benzer vurgular taşıdığı söylenebilir. Şöyle ki Hz. Musa Yüce Allah'tan maddî refah ve zenginliğin aldatıcı cazibesine kapılan Firavun ve eşrafının mal ve servetlerini yok etmesini, kalplerini katılaştırmasını, nihayetinde de bu gürûhun iman etme emaresi göstermeden canlarını almasını istemektedir. Müteakip ayetlerde bu duanın kabul edildiği belirtilmekte ayrıca Firavun başta olmak üzere inkârcıların suda boğulma suretiyle cezalandırıldığı bilgisi paylaşılmaktadır. Muhtemelen Hz. Musa'nın dua ifadelerinin mana ve maksadını belirleyen en önemli karine, metin içi bu bağlamdır. Ayetin içinde bulunduğu pasaj hiç şüphesiz doğru mana ve yoruma ulaşmada çok büyük katkı sunan önemli bir karinedir. Ancak bağlamdan yola çıkılarak ulaşılan sonucun ayetin kendi iç bütünlüğü ile tutarlı olması ayrıca konuyla ilgili diğer ayetlerdeki veriler ve Kur'an'ın vazettiği ilkelerle desteklenmesi ya da en azından çelişmemesi gerekmektedir. Aksi bir durum ayetin vermek istediği mana ve mesajın buharlaşması veya yanlış anlaşılmasına yol açabilir. Hz. Musa'nın Yûnus sûresindeki dua ifadelerini değerlendirmede bu ilkeler yeteri kadar işlevsel kılınmamış, hatta çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Bunun sonucunda konu sadece kavimlerini irşad etmekle sorumlu peygamberlerin beddua edip edemeyeceği meselesine indirgenmiş, vahiy tarafından inkârcılıkları tescillenen toplumlar hakkında bedduanın câiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Ancak Hz. Musa'nın duası müstakil bir şekilde ele alındığında konuyla ilgili rivayetler Firavun ve eşrafının mal ve servetlerinin hârikulâde bir şekilde kullanılamaz hale geldiğini nakletmektedir. Bu bilgi Hz. Musa'nın duasıyla gerçekleşen hadisenin Firavun öncülüğündeki müşrik gürûhun başlarına gelen kıtlık, sel baskını, çekirge, haşere ve kurbağa istilası gibi büyük bir felâket olduğunu ortaya koymaktadır. Bu felâketler konuyla ilgili diğer ayetlerde vurgulandığı şekilde müşrik gürûhun inkârda diretmelerine sebep olan kibir, gurur gibi kötü duygulardan arındırarak iman etmelerini sağlama hedefine yöneliktir. Zira Kur'an-ı Kerim çeşitli zorluk ve sıkıntılarla yüzleşen insanın kulluk yapmaya uygun bir hâlet-i ruhiyeye bürüneceğinden bahsetmektedir. Böyle bir tavır başlarına gelen her bir musibetten sonra Hz. Musa'dan yardım isteyen Firavun ve eşrafı için de geçerlidir. Meselenin bu boyutu Hz. Musa'nın duasının sonucunda vuku bulan felâketin de aynı amaca hizmet ettiğini göstermektedir. Ancak dua ifadelerindeki işaret dışında bu hadisenin sarahaten zikredilmemesi, diğer felâketlere göre geri planda kalmasına sebep olmuştur. Buna rağmen söz konusu hadise Hz. Musa'ya bahşedilen dokuz mucize arasında gösterilmiş, en şiddetli şekilde vuku bulan son felâket olduğu belirtilmiştir. Bu hadise de dahil Mısır'da yaşanan felâketler Hz. Musa'nın nübüvvetinin delili olması itibarıyla "mucize", inkârcı gürûhu cezalandırarak ibret almasını sağlaması yönünden "azap" olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla Hz. Musa'nın yaptığı duayı inkârda direnen kavminin topyekân helâk edilmesini talep olarak yorumlamak mümkün değildir. Konuyla ilgili diğer ayetlerin yanı sıra dua ifadelerinde zikredilen kelimeler de Hz. Musa'nın beddua etmediğini aksine kötü davranışların pençesi altındaki toplumun ıslah ve terbiyesini arzuluğunu vurgulamaktadır. Zaten Kur'an-ı Kerim nihâi azap sürecinin insanların birtakım sıkıntı ve dertlerle boğuştukları bir zaman diliminde değil, bolluk ve refah içerisinde tahakkuk edeceğini beyan etmektedir. Duanın kabulüyle gerçekleşen olayın Mısır'da yaşanan son felâket olduğu dikkate alındığında suda boğulma hadisesinin bu felâketin ardından gerçekleştiği söylenebilir. Konuyla ilgili nakledilen bilgiler de iki olay arasında yaklaşık kırk yıllık bir sürenin bulunduğunu bildirmektedir. Bu bağlamda Hz. Musa yaptığı dua ile Yüce Allah'tan bolluk ve refahın verdiği azgınlıkla iyice yoldan çıkan ve helâk edilmeleri an meselesi olan halkın diğerlerinden farklı olarak akıllarını başlarına getirecek çok şiddetli bir musibetle yüzleşmelerini arzu etmektedir. Azgınlık ve sapkınlıkları maddî imkânlardan kaynaklandığı için yaşanan felâket ekonomik hayata büyük bir darbe indiren mahiyette tahakkuk etmiştir. Ancak Hz. Musa'nın beslediği iyi niyet ve ümide rağmen söz konusu felâket iman noktasında halkına bir fayda sağlamamış, sıkıntılarla geçen dönemin ardından yaşanan bolluk ve refah ortamında suda boğularak helâk olmuşlardır. Bu bakımdan dua ifadeleri Hz. Musa'nın Yüce Allah'tan inkârda direnen halkına son kez de olsa bir fırsat verme talep ve arzusunu, aynı zamanda da halkının iman etmesi için sergilediği azami gayret ve çabayı yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Yûnus Sûresi, Hz. Musa, Beddua, Felâket.

A Quran-Centered Study on the Curse (Baddua) Expressions of Moses: The Example of Verse 88 of Surah Yunus

Summary

The Quran gives various examples of prayers made by prophets living in different periods of history. Some of these prayers are demand for the punishment of the society that insists on denying. It can be said that the prayer expressions voiced by Moses in verse 88 of Sura Yunus, bear similar emphasis. That is to say, Moses asks Allah to destroy the property and wealth of Pharaoh and his notables, who are caught by the deceitful attraction of material wealth and wealth, to harden their hearts, and ultimately to take their lives before believing. In the following verses, it is stated that this prayer was accepted and that the deniers, especially the Pharaoh, were punished by drowning in the water. Probably the most important presumption that determines the meaning and purpose of Moses' prayer expressions is this context within the text. However, the conclusion reached based on the context should be consistent with the internal integrity of the verse and should be supported or at least not contradicted by the principles preached by the Quran. Otherwise, it may cause to evaporate or misunderstand the meaning and message of the verse. These principles were not sufficiently functional and ignored in evaluating the prayer expressions of Moses in Sura Yunus. As a result, the issue was reduced to the question of whether the prophets who were responsible for guiding their people could curse or not.

However, when the prayer of Moses is handled separately, the rumors on the subject convey that the properties and wealth of the Pharaoh and his notables became unusable in an extraordinary way. It reveals that this incident was a great disaster such as famine, flood, locust invasion, pest and frog epidemic that befell the polytheist group led by Pharaoh. These disasters are aimed at helping the disbelieving people to believe by purging them from bad feelings such as arrogance and pride that cause them to insist on denial. Because the Quran mentions that people who face various difficulties and troubles will adopt a state of mind suitable for worshiping. This aspect of the issue shows that the disaster that occurred as a result of Moses' prayer also served the same purpose. However, as in other disasters, the fact that it is not mentioned explicitly, except for the sign in prayer expressions, has caused this event to remain in the background. Despite this, the event in question was shown among the nine miracles bestowed on Moses, and it was stated that it was the last disaster that took place in the most severe form. Therefore, it is not possible to interpret the prayer expressed by Moses as a demand for the destruction of people who insist on denial. In addition to the other verses on the subject, the words mentioned in prayer expressions also emphasize that Moses did not curse; on the contrary, He desires improvement and education of society under the claws of bad behavior. As a matter of fact, the Quran declares that the final torment process will occur in abundance and prosperity, not in a time when people struggle with some troubles and problems. Considering that the event that took place as a result of the acceptance of prayer was the last disaster in Egypt, it can be said that the drowning event took place behind this disaster. The information reported on the subject indicates that there is a period of approximately forty years between the two events. In this context, Moses, with his prayer, asks Allah to confront a very severe calamity that will sober up, unlike the others who were devastated by the abundance and prosperous life and whose destruction was a matter of time. However, despite the hope that Moses carried, the disaster in question did not benefit them at the point of faith, and they were destroyed by drowning during the prosperous life that followed the period of troubles. In this respect, the expressions of prayer reflect the request of Moses to Allah to give an opportunity to his people who insist on denial, even for the last time, and at the same time, the maximum effort of his people to believe.

Key words: Tafsir, Sura Yunus, Moses, Curse, Disaster.

Giriş

Yüce Allah tarafından gönderilen peygamberler esasen ilâhî rahmetin büyük bir tecellisidir. Zira peygamberlerin en önemli vazifesi insanlara bu dünya ve ahirette mutlu ve huzurlu olabilmek için yapılması gerekenlerin formülünü talim ettirmekten ibarettir. Bu formüller sayesinde insan iyi olanı kötüden ayırabilir, yapması ya da uzak durması gereken tavır ve tutumları öğrenerek, dünyada ilâhî rıza ile taçlanacak mutlu bir hayat tesis edebilir. Ancak insanlık ailesi tarih boyunca

ca bu lütuf ve nimetin kıymetini tam olarak idrak edememiş, çoğu kez vahiy ve peygambere karşı hasmane tutumlar içerisine girmiştir. Peygamberler öncülüğünde icra edilen ilâhî rehberliğin kulak ardı edilmesi hatta bir tehdit olarak algılanması vahye bakıştaki çarpık niyet ve düşüncede gizlidir. Bunun için yapılması gereken tek çıkar yol ise doğru tavır almayı engelleyen manevî tortu ve kirlerden insanı temizlemek ve arındırmaktır. Böyle bir ameliyeyi gerçekleştirebilmek ödül ve mükâfatın yanı sıra tehdit ve cezaya ilişkin farklı enstrümanları kullanmayı adete zaruret haline getirmektedir.

Kur'an-ı Kerim kadim milletlerin hayatlarının en önemli dönüm noktalarını adeta bir film şeridi gibi gözler önüne sermektedir. Özellikle de iman etmemekte direnen ve peygambere dinlemeyen toplumların başlarına gelen musibet ve felâketler çok çarpıcı ve acıklı bir şekilde dramatize edilmektedir. Bu yöntemle amaçlanan benzer davranışların benzer acı tarihi tecrübelerin tekrarına sebep olacağı gerçeğine muhatapların dikkatini çekmektir. Başka bir deyişle vahiyden yüz çevirmek, peygambere itaat etmektен kaçınmak sadece uhrevî değil dünyevî sıkıntı ve felâketleri ortaya çıkaran en önemli sâiktir. Zira inkâr ve günah bataklığında selim fitratını kirleten insanın doğru düşünme melekesini yeniden kazanabilmesi kendisini derinden sarsacak, aklını başına almasını sağlayacak bu türden ilâhî müdahale ve yaptırımları gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan Kur'an'daki azap vasıtaları salt ceza değil aynı zamanda hatta daha da önemlisi ıslah ve terbiye amacı taşımaktadır.

Hız. Musa'nın Yûnus sûresinin 10/88. ayetinde zikredilen şu dua cümleleri de konunun bu boyutuna dikkat çeker mahiyettedir.

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ

Musa: "Rabbimiz" dedi. "Gerçek şu ki Sen, Firavun ve onun yakın çevresine, dünya hayatında göz kamaştırıcı zenginlik ve servet verdin. Rabbimiz! Onlar bu imkânları Sen'in yolundan insanları saptırmak için kullanıyorlar. Rabbimiz! Onların mallarını, servetlerini yok et, kalplerini iyice sıkıp katılaştır. Bu gürûh can yakıcı azabı görünceye kadar iman etmesin."

Hız. Musa bu ifadelerle maddî refah ve zenginliğin imanının önündeki en ciddi engel olduğunu vurgulamakta, bu sebeple de Yüce Allah'tan mal ve serveti her türlü zulüm ve taşkınlığın meşru kaynağı gören Firavun ve eşrafının lüks hayat ve yaşantısına son vermesini talep etmektedir. Zira iman edebilmek kibir, gurur gibi önyargılardan, ahlâkî zaatlardan sıyrılmayı aynı zamanda da alçak gönüllü, mütevazı bir hâlet-i ruhiye içerisine girmeyi gerektirmektedir. Refah ve zenginliğin verdiği azgınlıkla helâk olmanın eşiğine gelen bir toplumun arzu edilen kıvama gelebilmesi çok daha zor olup ancak kendisini derinden sarsacak musibet ve felâketlerle yüzleşmesi, bu yaşadıklarından ders çıkarması yoluyla mümkün olacaktır. Dolayısıyla Hız. Musa'nın Yüce Allah'a yaptığı bu dua bizatihi halkının menfaat ve maslahatını temin etmek içindir. Ancak müteakip ayetlerde mezkûr duanın kabul edilmesinin hemen ardından Firavun ve eşrafının boğularak cezalandırıldığı bilgisi verilmesi, Hız. Musa'nın bu dua ile esasında Hız. Nuh gibi kavminden inanmayan

bütün herkesin helâk edilmesini arzuladığı genel kabulüne sebep olmuştur. Bu dü-
şüncenin tezahürü olarak da kelime ve ibareler söz konusu anlamı yansıtacak şe-
kilde yorumlanmış, konuyla ilgili rivayet malzemesi de aynı paralelde değerlendirilmiştir.

Firavun ve eşrafının suda boğularak helâk olduğu bilgisi merkez alınarak takdir edilen anlam ve yorumlar kanaatimizce ilâhî maksadı öteleyen birtakım problem ve soru işaretlerinin belirmesine sebep olmuştur. Sözelimi bu dua ile gerçekten inkâr eden zümrenin helâkı mı amaçlanmıştır? Eğer Hz. Musa'nın böyle bir amacı varsa niçin mal ve servetin yok edilmesi talebinde de bulunmuştur? Servetin elden çıkması ile kalbin mühürlenme ve katılaşması arasında nasıl bir ilişki vardır? Firavun'un azaba uğrama sürecini ele alan diğer ayetler ve Kur'an'da toplumları helâka götüren ilâhî yasalar, dua ifadelerinden çıkarılan bilgileri destekler mahiyette midir?

Klasik kaynaklarda mezkûr ayet hakkında yapılan yorum ve izahların bu ve buna benzer soruları muknî şekilde cevaplama gayesinden bir hayli uzak olduğu ya da böyle bir amaç taşımadığı söylenebilir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da bu hususların göz ardı edilerek, Hz. Musa'nın dua ifadelerinin yüzeysel ve sathî bir bakış açısıyla değerlendirildiği söylenebilir.¹ Bu sebeple makalede Yûnus sûresi 88. ayetin söz konusu mana ve maksadı ihtiva edip-etmediği meselesi tartışmaya açılacaktır. Bu minvalde ilk olarak mezkûr ayette zikredilen ve anlamı belirlemede büyük katkısı olduğu düşünülen kelime ve ibareler tahlil edilecektir. Ayrıca gerek Firavun ve kavminin helâk süreçlerine atıfta bulunan diğer ayetler gerekse de Kur'an'ın bahsi geçen konuda vazettiği ilâhî yasalar doğrultusunda mezkûr ayet, yeni bir yorum ve bakış açısıyla değerlendirilecektir. Bu bakımdan söz konusu çalışma doğru bir meâl yapmaktan ziyade mezkûr ayetin mana ve maksadını öğrenmeye engel olan sis perdesini aralama, Hz. Musa'nın duası ile verilmek istenen mesajı doğru bir şekilde kavrama amacına yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir.

1. Kavramsal Çerçeve

Hiz. Musa'nın dua ifadelerinde zikredilen kelime ve ibarelerin farklı anlamlara gelebilecek *zû vücûh* kelimelerden oluşması, bazı edat veya terkiplerin Kur'an'da çok nadir kullanılması veya sadece bu ayette yer alması, yapılacak anlama faaliyetinin ilk etapta kelime ve kavram düzeyinde olmasını zorunlu kılmaktadır. Zira incelenen kelime ve ibarelere yüklenen anlamın diğer manaları da çağrıştırmaya ihtimalinin olması bazen ayetin yanlış anlaşılabilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda Yûnus sûresi 88. ayetin doğru bir şekilde tahlilini yapabilmek için anlamı belirlemede çok büyük katkıya sahip kelime ve ibareleri gerek ayetin bulunduğu konum itibarıyla gerekse de Kur'an'ın genel üslûb ve sistematığı çerçevesinde ihtiva ettiği anlamı tespit büyük önem taşımaktadır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Fatih Tok, "Kur'an'da Peygamber Bedduaları", *Ekev Akademi Dergisi* 23/79 (Yaz 2019), 108-110; Esra Turan, *Kur'an-ı Kerim'deki Peygamber Dualarının Tahlili* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 111-116.

1.1. Tamese

Tamese kelimesi sözlükte “bir şeyin izini silip yok etmek, ortadan kaldırmak, herhangi bir şeyi fayda sağlamayacak hale getirmek”² anlamına gelmektedir. Nitekim yol bitip tükendiğinde *tamese't-tarîku* denmektedir.³ Bir şeyin işlev ve fonksiyonunu kaybetmesi, o şeyi ortadan kaldırma ya da gerçek halinden farklı bir hale dönüştürme gibi iki şekilde vuku bulabilir.⁴ Bu fiil daha çok maddî ve fizikî değişime bağlı olarak herhangi bir şeyin işlev ve faydasını yitirmesi anlamını ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de tamese fiili beş ayette zikredilmektedir. İncelediğimiz ayet hariç tutulduğunda bu fiil bir yerde yıldızların ışığının söndürülmesi anlamında kıyamet ahvalinin dehşetini tavsif etmekte,⁵ iki yerde ise göze isnad edilerek inkârcıların görme yetilerini kaybetmesi anlamında kullanılmaktadır.⁶ Diğer ayette ise ehl-i kitabın geçmişte inkâr ve isyanlarının cezası olarak yüz ve organlarının farklı şekil ve surete dönüştürülmesi anlamındadır.⁷ Vücuttaki bu değişim kimi müfessirler tarafından fizikî değişimden ziyade kulun sahip olduğu manevî hasletleri kaybı anlamında yani hidayetten dalalete sapma olarak yorumlanmıştır.⁸ Dolayısıyla bu fiil işlenen günah ve hatalar sebebiyle eldeki birtakım imkân ve kazanımların yok edilerek ceza verilmesi vurgusu taşımaktadır.

İncelediğimiz ayette ise bu fiilin mal ve servetle ilişkilendirildiği, diğer ayetlerdeki gibi olumsuz anlam örgüsüne sahip olduğu göze çarpmaktadır. Mezkûr ayette “*Itms alâ emvâlihîm*” şeklindeki emir formu ile kullanılan bu terkip “onların mallarını silip yok et, kullanılamaz hale getir”⁹ anlamı taşımaktadır. Hz. Musa'nın dua ifadelerinin esas bölümünü teşkil eden bu ifade Firavun ve eşrafının inkâr ve isyanlarına karşılık sahip oldukları maddî imkânları kaybetmeleri talebine mündemiçtir.

Rivayet edildiğine göre bu duadan sonra Mısırlıların ellerindeki altın, gümüş

² Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, “tms”, *Tâcü'l-luğâ ve şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Muhammed Tâmir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1430/2009), 708; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, “tms”, *Müfredâtü fî ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemseddîn (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1430/2009), 405; Ebi'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr el-Ensârî, “tms”, *Lisânü'l-Arab*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1434/2013), 4/232.

³ İbn Manzûr, “tms”, 4/231; Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî, “tms”, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabiyyü, 1965/2004), 16/207.

⁴ Ebü İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdü'l-Celîl Şelbî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1424/2004), 3/26; Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, thk. Sâlim Mustafa el-Bedrî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1435/2014), 8/339.

⁵ el-Mürselât 77/8.

⁶ Yâsîn 36/66; el-Kamer 54/37.

⁷ en-Nisâ 4/47.

⁸ Râgıb el-İsfahânî, “tms”, 405; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebî, “tms”, *Umdetü'l-huffâz fî tefsiri eşrefi'l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996), 2/415.

⁹ Ebü Ubeyde Mamer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî, *Mecâzu'l-Kur'ân*, thk. Fuad Sezgin (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts.), 1/281; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/26; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vil*, thk. Yûsuf Ali Bedvî (Beyrut: Dâru'l-Kelâmî't-Tayyib, 1419/1998), 2/38.

gibi değerli mücevherler, paralar, ticaret ve ev eşyaları, ekinler, sebze ve meyveler hatta evlerindeki şekerlere varıncaya kadar her şey taş kesilerek kullanılamaz hale gelmiştir. Bu olay Hz. Musa'ya verilen dokuz mucizeden biri olarak gösterilmiş ve bölgede çok büyük yankı uyandırmıştır.¹⁰ Kurtubî (öl. 671/1273) konuyla ilgili nakledilen buna benzer rivayetlerin sağlam bir senete sahip olmadığını sıhhati konusunda birtakım şüpheler bulunduğunu ileri sürmüştür. Ancak gerek ayetteki terkip gerekse bu konudaki rivayet malzemesi doğrultusunda Hz. Musa'nın, Fira-
vun başta olmak üzere iman etmemekte direnen inkârcı gürûhun fakirleşmesini, geçim derdine düşmelerini arzuladığı yorumu rahatlıkla yapılabilir. Bu bakışın tezahürü olsa gerek müfessir Hâzin (öl. 741/1341), Muhammed b. Kâb el-Kurâzî (öl. 108/726) tarafından nakledilen "bir kimse hanımı ile yattığında taş kesiliyordu" şeklindeki rivayeti "Hz. Musa Yüce Allah'tan malların meshini talep etmiştir, insanların değil" diyerek bu görüşün sahih olmadığını beyan etmiştir.¹¹ Kurtubî'nin rivayetler konusundaki endişesinin de kelime ve terkinin ifade ettiği manayı nakzedenden ya da teyit etmeyen bu tür abartılı bilgilerden ayeti arındırma gayesine matuf olabilir.

1.2. Şedde

Bir şeyi kuvvetli, güçlü veya sıkıca bağlamak anlamı taşıyan bu kelime insanı tavsif için kullanıldığında onun güçlü ve kuvvetli olduğuna delalet etmektedir.¹² Bu vasıf insanın bedenî ve fizikî güç artışının yanı sıra aklî ve ruhî olgunluğa ulaşmasıyla da ilgili olabilir. Kur'an-ı Kerim insanın bedeni bakımdan güçlü oluşu ile huy, tabiat ve mizaç gibi ahlâkî niteliklerinin kemale erdiğini bu kökün aynı türevleriyle ifade etmektedir.¹³

Şedde kökünün türevleri aynı zamanda sertlik, katılık ve zorluk anlamına da mündemciştir.¹⁴ Kelimenin taşıdığı bu anlamlar maddî obje ve nesnelere yanı sıra manevî olgu ve olayları açıklamak için de kullanılmaktadır. Nitekim şiddet kelimesi açlık, kıtlık anlamına gelmekte, zamanı tavsif için zikredildiğinde ise kıtlık, kuraklık gibi doğal afetler sebebiyle senenin zorluk ve sıkıntılar içerisinde geçtiğine vurgu yapmaktadır.¹⁵ Hz. Yusuf'un kuraklık içerisinde geçen yedi yılı "*sebum şidâdün*" ter-

¹⁰ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbûrî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru Ahyâi't-Türâsi'l-Arabî 1422/2002), 5/145; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd el-Ferrâ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, thk. Halid Abdurrahman el-Akk-Mervan Sevar (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1987), 2/365-366; Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, thç. Ahmed Şemseddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 4/44; Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fî tefsîri'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 3/567.

¹¹ Ebû'l-Hasen Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*, thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şâhîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 2/458.

¹² Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, "şdd", *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârun (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979), 3/179; Râgıb el-İsfahânî, "şdd", 340; İbn Manzûr, "şdd", 2/626; Zebîdî, "şdd", 8/244.

¹³ Yusuf 12/22; el-Kehf 18/82; el-Hac 22/5; el-Kasas 28/14; el-Gâfir 40/67; el-Ahkâf 46/15.

¹⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, "şdd", *Tehzîbü'l-luğa* (Mısır: Dâru'l-Kavmiyyeti'l-Arabiyye, 1964), 11/265; İbn Manzûr, "şdd", 2/623.

¹⁵ Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, "şdd", *Kitâbü'l-ayn*, thk. Abdu'l-Hamîd el-Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 2/315; Ezherî, "şdd", 11/266; İbn Manzûr, "şdd",

kibiyle beyan etmesi bu bakımdan manidardır.¹⁶

Hız. Musa'nın dua ifadelerinde ise bu kelime "üşdüd alâ kulûbihim" kalıbıyla kalbe izafe edilmektedir. Kur'an'da bu kökün türevlerinin kalp kelimesi ile zikredildiği tek yer bu ayettir. Ancak "üşdüd" kelimesi bu ayet haricinde Tâhâ 20/31. ayette de yer almaktadır. Bu kelimenin de geçtiği ayet, Hız. Musa'nın Kur'an'da zikredilen bir başka duası ile ilgili olup, kardeşi Hız. Hârûn'un da tebliğ vazifesiyle görevlendirilmesi bu sayede kendisine destek vermesi niyazını ihtiva etmektedir. Dolayısıyla mezkûr kelime bu ayette güç vermek, destek sağlamak anlamına gelebilecek olumlu bir içerik kazanmakta ve bir önceki ayetin sebep ve illetini açıklamaktadır. Yûnus sûresinde geçen dua ifadelerinde ise inkârcıların mal ve servetlerinin yok edilmesi talebinin hemen ardından zikredilmekte, "onların kalplerini sık, onu katılaştır" şeklinde bir anlama gelmektedir.

Müfessirlerin ekseriyeti bu ifadenin "onların kalplerini sapıklıkla katılaştır, kalplerini mühürle", "Firavun ve eşrafını kâfirler olarak helâk et" manasında yorumlanabileceğini belirtmişlerdir.¹⁷ Muhtemelen böyle bir mana takdiri, hemen ardından gelen ibarede "iman etmesinler" anlamına gelebilecek bir kelimenin zikredilmesinden ayrıca dua ifadelerinin inkârda direnen toplumun tarih sahnesinden silinmesini talep olarak anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Zira kalbin mühürlenmesi, insanın iman ve İslam ile bağıni zedelemekte hatta bu bağı tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu aşamadan sonra kişinin ıslah ve terbiyesi mümkün olmadığı gibi kendisini adeta adım adım helâka sürükleyen, geri dönüşü imkânsız tavır ve davranışların içerisinde bulur. Dolayısıyla geleneksek kabule göre bu ifade müşriklerin kalplerine imanın nüfuz etmemesi, hayatlarını müşrik olarak kaybetmeleri temennisinin neticesinde söylenmiştir.

Ancak Kur'an-ı Kerim'de kalbin mühürlenme ve katılmasının "hateme", "tabe'a", "kâsiye", "ekinne" gibi kelimelerde ifade edildiği göze çarpmaktadır. İncelediğimiz ayet kapsam dışı tutulduğunda hiçbir ayette kalp katılığını ifade için bu kelimenin hatta herhangi bir türevinin dahi zikredilmediği söylenebilir. Bu durum mezkûr terkibe yüklenen manaya ihtiyatla yaklaşılması gerektiği fikrini telkin etmektedir.

Diğer taraftan mal ve serveti yitirmekle kalbin katılması arasında doğru-
dan ya da dolaylı herhangi bir illiyet bağı kurmanın pek mümkün olmadığı hatta böyle bir düşüncenin Kur'an'ın bu konudaki beyanları ile taban tabana zıtlık arz ettiği söylenebilir. Öyle ki ilk nâzil olan ayetlerden itibaren refah ve servet, iman-

→

2/625; Zebîdî, "şdd", 2/247.

¹⁶ Yûsuf 12/48.

¹⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. İslâm Mansûr Abdülhamîd (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1431/2010), 6/287; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Riyad: Mektebetü Nezzâr, 1997), 6/1980; Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 2/366; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdü's-Selâm Abdü's-Şâfi Muhamed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 3/139; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/44; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1436/2015), 1/445; Neseîfî, *Medârikü't-tenzil*, 2/38.

dan yoksun kalan insanın hidayetle buluşmasını engelleyen en temel unsur olarak tasvir edilmektedir. “Gerçek şu ki insan kendini yeterli gördüğünde azar”¹⁸, “eğer Allah kullarına bol rızık ve nimet verseydi kesinlikle dünyada azarlardı”¹⁹ şeklindeki ayetler refah ve servetin insanı zehirleyen cazibesine işaret etmektedir. Tarih boyunca peygamberlere karşı yürütülen mücadelenin ön saflarında da çoğunlukla “mele” ve “mütref” gibi isimlerle nitelendirilen ekonomik güç ve refaha sahip kitleler yer almıştır. Bu özelliklerinden güç alarak inkârda direndikleri gibi geniş halk üzerinde tahakküm kurarak onların iman etmelerine mâni olmaya çalışmışlardır.

Bunun yanı sıra Kur'an'ın bazı ayetlerinde insanın fitratı gereği sıkıntı ve eza verici süreçlerle karşılaştığında Yüce Allah'a yalvarıp yakardığı vurgulanmaktadır.²⁰ Zira insanın iman etmesinin önündeki en önemli engel aklî melekelerini, vicdanını körelten büyülenme tutkusudur. Zorluk ve sıkıntılar içerisinde kıvranan insanın ise sağ duyu ve aklı selimle hareket edebilme ihtimali güçlenir, kalbini meşgul eden bu tür ön yargılardan kurtulabilir. Nihayetinde böyle bir durum kişinin Allah'a yönelmesine, O'nun buyruklarını benimsemesine vesile olabilir.²¹ Dolayısıyla maddî refah ve serveti kaybetme, kalbin mühürlenme ve katılaşmasını değil, insanın nefis muhasebesine imkân verecek bir hâlet-i ruhiye içerisine girmeyi beraberinde getirmektedir.²² Bu sebeple ayetteki “kalbi sıkma ve katılaştırma” tabiri eldeki bütün mal ve sermayeyi kaybetmenin verdiği açlık ve fakirlik endişesini derinden hissetme, bu musibetten kaynaklanan rûhî bunalım ve üzüntü manasında yorumlanabilir. Söz konusu tabirin zorluk ve meşakkat anlamını hâiz şiddet kelimesinin türevleriyle ifade edilmesi yaşanan bu felâketin neden olduğu psikolojik travmanın çok sarsıcı olduğunu ihsas ettirmektedir. Dolayısıyla Hz. Musa'nın bu ifadesi meydana gelecek elim hadisenin insanın ruhunda derin iz bırakacak, söz ve fiillerini sorgulamaya sevk edecek türden olma amacına mebni olsa gerektir.

1.3. Azap

Sözlükte “işkence, eziyet, elem” anlamına gelen azap kelimesi “terk etmek, alıkoymak, vazgeçirmek, engellemek” manalarındaki azb kökünden türemiştir.²³ Esasında azap etmek bir şeyi engelleme, bir şeye mâni olma gaye ve hedefine yöneliktir.²⁴ Nitekim susuzluğu gidermesi sebebiyle tatlı su “azb” ismi ile tavsif edilmiştir. Aynı şekilde cezanın azap olarak isimlendirilmesi, cezalandırılan kişinin işlediği

¹⁸ el-Alak 96/6-7.

¹⁹ eş-Şûrâ 42/27.

²⁰ el-En'âm 6/42; el-A'râf 7/94; Yûnus 10/12; en-Nahl 16/53; el-İsrâ 17/67; er-Rûm 30/33; ez-Zümer 39/8, 49; Fussilet 41/51.

²¹ Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 2/190; İbn Atıyye, *el-Muħarrerü'l-veciz*, 2/443; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Baħrû'l-muħîṭ*, thk. Adil Ahmed el-Mevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 4/369.

²² Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 3/134.

²³ İbn Fâris, “azb”, 4/259; İbn Manzûr, “azb”, 1/535; Ebû't-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, “azb”, *el-Ķâmûsü'l-muħîṭ*, thk. Muhammed Naim el-Arkasusi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 112.

²⁴ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî *ez-Zemahşerî*, “azb”, *Esâsü'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/639.

suçun tekrarını engelleme, başkalarını da aynı fiili yapmaktan sakındırma gayesi taşımasından ileri gelmektedir.²⁵ Nitekim Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinde inkârcıların dünyevî bazı cezalara maruz kalmaları azap kelimesiyle ifade edilmekte, bu tür ceza-i müeyyidelerin amacı söz konusu zümreyi inkâr ve isyan bataklığından kurtararak sadece Yüce Allah'a kulluk yapmaya sevk etme olarak açıklanmaktadır. "*Biz onları inkâr ve isyandan dönmeleri için azapla yakaladık*"²⁶ manasındaki ayetler kelimenin bu manadaki işlevine dikkati çekmektedir.

Söz konusu hususiyeti azap kavramının etimolojik olarak taşıdığı anlamın yanı sıra bazı ayetlerde mezkûr kelimeye yüklenen mana ve yorumlar çerçevesinde de belirginleştirmek mümkündür. Mesela "*eğer yüz çevirseniz büyük günün azabından korkarım*"²⁷ cümlesindeki azap kelimesi, Mekke'de yedi sene süren kuraklık ve kıtlığa işaret olarak yorumlanmıştır.²⁸ Medyen bölgesine peygamber olarak gönderilen Hz. Şuayb'ın kavmine hitaben beyan ettiği "*sizi çepeçevre kuşatacak olan bir günün azabından korkarım*"²⁹ ifadesindeki azaptan kastın kıtlık, kuraklık, fiyat artışı anlamlarını taşıdığı ileri sürülmüştür.³⁰ Yakalandığı hastalığı "*şeytan bana gerçekten bir yorgunluk ve eziyet verdi*"³¹ sözleriyle tavsif eden Hz. Eyyûb'un hastalık kaynaklı acı ve sızıları azap kelimesiyle ifade edilmiştir.³² Bu tür örnekler Kur'an-ı Kerim'de azap kelimesinin sadece toplumları helâk eden, onları tarih sahnesinden silen nihâi ceza anlamında değil aynı zamanda öğüt vermeye, ibret almaya dayalı birtakım musibet ve felâketleri tavsif etme gibi amaçlar doğrultusunda da kullanıldığını da gözler önüne sermektedir.

Hz. Musa'nın dua ifadelerinin son bölümü, yapılan bu duanın gaye ve hikmetini azap olgusuyla ilişkilendirmektedir. Şöyle ki maddî refah ve birikimi elinden alınan ve kalbi katılaştıran bu zümre artık helâk olmanın eşiğine gelmiştir. Bu aşamadan sonra haklarındaki azap hükmü vuku buluncaya kadar iman etme emaresi dahi göstermeleri mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla Firavun ve eşrafının maddî refahlarını kaybetmeleri ve kalplerinin katılaştıması büyük bir azapla yüzleşeceklerinin en önemli alamet ve göstergesidir. Bu azap ise Abdullah b. Abbas'tan gelen rivayet çerçevesinde umumiyetle suda boğulma olarak yorumlanmıştır.³³ Müfessirlerin bazısı duanın bu son kısmının, nehiy niteliğinde beddua olduğunu ileri sür-

²⁵ Zebîdî, "azb", 3/330.

²⁶ el-Mü'minûn 23/76; es-Secde 32/21; ez-Zuhruf 43/48.

²⁷ Hûd 11/3.

²⁸ Beyzâvî, *Envâru't-tenzil*, 1/449; Ebüssuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-İmâdî, *İrşâdü'l-aklî's-selîm İlâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, thk. Hâlid Abdulğani Mahfûz (Beyrût: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010), 4/292.

²⁹ Hûd 11/84.

³⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thç. Abdü'l-Maksûd b. Abdî'r-Rahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1428/2007), 2/495; Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 2/397; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/113.

³¹ Sâd 38/41.

³² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1433/2012), 3/657; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, 3/157.

³³ Mâverdî, *en-Nüket*, 2/448; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 3/139; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/44; Kurtubî, *el-Câmi*, 8/375; Hâzin, *Lübâbü't-te'vil*, 2/459.

müşlerdir.³⁴ Bu bilgiye göre söz konusu ifade, giriş kısmında meali verildiği doğrultuda “*can yakıcı azabı görünceye kadar iman etmesinler*” anlamı taşır. Bu yoruma göre Hz. Musa inanmamakta direnen toplumun topyekûn helâk olması için beddua etmektedir.

Muhtemelen Hz. Musa'nın bu duasının kabulünden sonra müteakip ayetlerde Firavun'un boğulma olayına sözün getirilmesi, azap kelimesinin ölüm olgusuyla ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Ancak azap kelimesine yüklenen böyle bir anlam düşüncenin akışını bozmakta ve manayı belirsiz bir hale getirmektedir. Zira Hz. Musa inkârcı zümrenin gerçekten helâk edilmesini arzulamışsa ekonomik refah düzeyindeki ani gerilemenin ve bunun neden olduğu psikolojik travmanın böyle bir ceza ile ne tür bir ilgisi vardır? Başka bir deyişle mal ve servetin elden çıkması ve ruhî bunalım, insanı azabın içine çekecek söz ve fiiller işlemeye mi sevk etmektedir? Azap kelimesine suda boğulma anlamı verildiğinde bu tür soruları gerek ayetin kendi iç bütünlüğü gerekse Kur'an'ın kendi tematik bütünlüğü içerisinde tatmin edici bir şekilde cevaplamak imkânsız hale gelecektir. Ancak klasik tefsir literatüründe kelime ve ibarelere yüklenen anlamın ayetteki muhteva tarafından bir sağlama ve sorgulaması yapılmamış, mesele sadece peygamberlerin beddua edip edemeyecekleri tartışmasına indirgenmiştir.

Kanaatimizce ayette zikredilen “elim bir azap” ifadesi maddî imkânların kaybedilmesi ve bunun sebep olduğu sıkıntı ve endişe anlamı ifade etmektedir. Nitekim İmam Mâtürîdî (öl. 333/944) azap kelimesini servetin silinip yok edilmesi, kalplerin katlaşması ve sıkıntıya düşmeleri olarak açıklamıştır.³⁵ Modern dönem müfessirlerinden İbn Âşûr (öl. 1970) da Müberred (öl. 286/900) ve Zeccâc (öl. 311/923) gibi dil otoritelerini referans göstererek azaptan kastın, fakirlik, açlık ve bunlardan kaynaklanan ruhî sıkıntı ve huzursuzluk olduğunu beyan etmiştir.³⁶ Buna göre mal ve servetin imandan yüz çeviren insanlar elinde zulüm ve kötülük işleme aracı haline geldiğini idrak eden Hz. Musa, kavminin maddî bu gibi nimetleri yitirmesi halinde akıllarını başlarına alarak günah ve isyanlarına son verecekleri ümidi taşımaktadır. Bu sebeple Yüce Allah'tan Firavun ve eşrafının sahip olduğu bütün maddî birikimleri kaybetmelerine yol açacak hadise ve musibetler gerçekleştirmesini, bunun acısını da malum zümrenin iliklerine kadar hissetmelerini talep etmektedir. Dolayısıyla Hz. Musa intikam arzusuyla değil, inkârda direnen kavminin zulüm ve taşkınlığına son verme, onları doğru yola sevk etme ümit ve beklentisiyle Allah'a yönelmektedir.

Hiz. Musa'nın mezkûr duaya girizgâh mahiyetinde irat ettiği sözlerde de bu algının ipuçlarını yakalamak mümkündür. Zira O, mal ve servetin insanları ayartıcı, baştan çıkarıcı cazibeli tesirinden söz etmekte, bu müşrik gürûhun doğru yoldan

³⁴ Beyzâvî, *Envârû't-tenzil*, 1/445; Ebüssüüd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/275; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî*, thk. Ali Abdülbârî Atıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 6/162.

³⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Beslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 6/79.

³⁶ Muhammed b. Tâhir b. Muhammed et-Tâhir el-Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: Dârü't-Tûnisiyye, 1984), 11/272.

uzaklaşmasının azgınlık ve taşkınlıkların gittikçe artmasının maddî imkânlardan kaynaklandığının altını çizmektedir. Gerçi müfessirlerin bir kısmı burada yer alan “lâm” edatının sebep bildiren “lamû'l-keyl” olduğunu, ifadenin “*Rabbim bunca ni-meti Sen'in dosdoğru yolundan saptırmaları için mi onlara verdin*” anlamında bir serzeniş ihtiva ettiğini belirtmişlerdir.³⁷ Bu görüş kabul edildiğinde bu nimetlerin istidraç kabilinden verildiği, diğer bir deyişle Firavun başta olmak üzere inkârcı zümrenin helâk olma sürecini hızlandıracak söz ve fiiller işlemeye sevk etme gayesine mebni olduğu ve salt cezalandırma amacı taşıdığı söylenebilir. Ancak Halil b. Ahmed (öl. 175/791) ve Sîbeveyhi (öl. 180/796) gibi meşhur dilcileri referans gösteren müfessirlerin çoğunluğu buradaki “lâm'ın” sebep değil, sonuç ve varılacak noktayı beyan için kullanılan “lâmu'l-akıbe” olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁸ Buna göre söz konusu cümleler Firavun'un sahip olduğu mal ve servet sonucunda hem kendisinin hem de başkalarının azgınlığı, doğru yoldan çıktığı anlamı ihtiva eder. Diğer bir deyişle bu zümrenin inkârda direnmesi bizatihi maddî imkân ve refahtan kaynaklanmaktadır.

Hız. Musa böyle bir kanaatte olsa gerek duaya hazırlık safhasında mal ve servetin insanı zehirleyen tehlikeli cazibesine işaret eden çarpıcı bir durum analizi yapmış, ardından da maddî imkân ve müreffeh yaşantının sebep olduğu azgınlıkla adım adım ebedi hüsrana sürüklenen kavminin aklını başına alması ümidiyle iktisadi hayatlarına büyük darbe vuracak felâketlerle yüzleşmesi hususunda Yüce Allah'tan taleplerde bulunmuştur. Buna göre ayetin sonundaki cümleyi önceye bağlayan “*felâ yû'minû*” ibaresinin başındaki *fâ* sebebiyye olup, “zira onlar böyle bir azabı görünceye kadar iman etmeyecekler” anlamında duanın illetini beyan etmektedir.³⁹ Dolayısıyla duanın son bölümündeki ifadeler, inkârcı zümrenin refah düzeyini, hayat kalitesini düşüren ekonomik kaynaklı büyük musibetlerle yüzleşmediği sürece iman etmeyeceklerini vurgulama gayesine yöneliktir. Azap kelimesi bu sebeple meşhur suda boğulma hadisesinden ziyade Firavun başta olmak üzere inkârda direnen zümrenin bu direncini kırmaya yönelik büyük felâket ve musibetleri tavsif etse gerektir.

2. Firavun ve Kavminin Maruz Kaldığı Felâket ve Musibetler

Hız. Musa'nın dua ifadelerinde yer alan kelime ve ibarelerden inkârcı toplumun topyekûn helâk edilmesini talep ve arzu etme gibi bir mana çıkarılamayacağı tespiti, mezkûr ayetin ihtiva ettiği mesajı anlamlandırmada önemli bir malzeme sunmaktadır. Ancak bu bilgi malzemesini müdellel kılabilmek için varılan sonucun tarihî vakıa ve realiteyi desteklemesi ya da en azından nakzetmemesi gerekmektedir. Zira Kur'an-ı Kerim Hız. Musa ve Firavun arasındaki mücadeleden çeşitli ikti-

³⁷ “Lâm” edatının ayetteki işlevi hakkındaki ayrıntılı bilgi için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/283-284; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/43; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, thk. Seyyid İmrân (Dârü'l-Hadis: Kahire, 2012/1433), 9/140-141; Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1/444.

³⁸ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/26; Kurtubî, *el-Câmi*, 8/239; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 1/412.

³⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 11/271.

baslara yer vermekte, peygambere karşı gösterilen olumsuz tepkilerin doğurduğu kötü sonuçlara birçok kez atıfta bulunmaktadır. Bu konuda elde edilecek bilgilerin Firavun ve tebaasını helâke götüren süreçlerle karşılaştırılması, dua ifadeleri çerçevesinde yaşanan tarihi tecrübeyi anlamlandırma ve izah etme bakımından büyük önem taşımaktadır.

Kur'an-ı Kerim Firavun ve destekçilerinin Hz. Musa'nın peygamberliği kabul etmemeleri, İsrailoğullarına zulmetmeleri sebebiyle bir dizi felâket ve musibete maruz kaldıklarından bahsetmektedir. İkamet ettikleri muhit olan Mısır'da uzunca bir süre devam eden kuraklık hadisesi bu amaca hizmet eden büyük felâketler arasında öne çıkmaktadır. "*Biz Firavun ve ailesini öğüt almaları için yıllarca süren kıtlık ve rekolte düşüklüğüyle cezalandırdık.*"⁴⁰ Rivayet edildiğine göre Hz. Musa'nın tebliğ vazifesini icra ettiği ancak büyük bir tepkiyle karşılaştığı bu süre zarfında, ülkenin dört bir yanında kuraklık baş göstermiş, hayvanlar ölmüş, hatta Nil nehri bile kurumuştur.⁴¹ Mezkûr ayet Mısır'da yaşanan bu afetlerin Firavun ve destekçilerinin yapıp-ettiklerinin karşılığında takdir edildiğini belirtmenin yanı sıra aynı gürûhun ibret ve öğüt alabilmesine yönelik büyük bir fırsat sunduğuna da vurgu yapmaktadır. Zira yaşanan musibet ve bunların vicdan üzerinde bıraktığı derin izler, kişinin kendisini sorgulamasına söz ve eylemlerine çeki düzen vermesine imkân sağlayabilir. Nitekim müfessirlerin birçoğu bu ayeti izah bağlamında zorluk ve sıkıntı içerisinde kalbin yumuşadığını, ön yargılardan arındığını böyle bir durumun Allah'a sığınmayı, O'na yönelmeyi beraberinde getirdiğini belirtmişlerdir.⁴² Dolayısıyla Hz. Musa'nın sergilediği olağanüstü mucizelere rağmen iman etmekten kaçınan inkârcı gürûhun zor ve sıkıntılı şartlarla yüzleşmesi, bu zümrenin bizatihi kendi selameti için elzem olup, salt ceza ve intikam gayesi taşımamaktadır. Bu anlamda yaşanan felâket ve musibetlerin toplumun ıslah ve terbiyesi gibi belirli amaçlar dahilinde tasarlanan ilâhî müdahaleler olduğu söylenebilir.

Müteakip ayetler inkârcı zümrenin akıllarını başlarına almaları için kendilerine tanınan bu fırsatı değerlendiremediğini hatta bu durumun azgınlıklarını daha da arttırdığını vurgulamaktadır. Zira kıtlık, kuraklık gibi insanın hayat standartını, refah seviyesini düşüren felâketlerle yüzleştiklerinde bunun sebebinin Hz. Musa ve beraberindeki müminlerin uğursuzluğuna, bolluk ve berekete kavuştuklarında ise bunu kendi konumlarının yüceliğine bağlamışlardır.⁴³ Müşriklerin vâkıyı doğru bir şekilde yorumlamaktan uzak olan zihni ameliyeleri eleştirilmiş, başlarına gelen felâketlerin Yüce Allah'ın bilgi ve planı doğrultusunda vuku bulduğu hatırlatılmıştır. Söz konusu ifade müşriklerin içine düştükleri bu durumun Hz. Musa ve müminlerden değil bizatihi kendi işledikleri günahlardan kaynaklandığına bir işaretir.

⁴⁰ el-A'râf 7/130.

⁴¹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 5/1542; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/189; Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 3/202.

⁴² Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/298; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/135; Ebû Alî Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemseddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 4/261; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/597; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtî*, 4/369.

⁴³ el-A'râf 7/131.

Diğer taraftan inkârda ısrar ve direnmenin, cezada çok daha farklı ve bir o kadar da şiddetli enstrümanları kullanmayı gerektirdiği söylenebilir. Zira belli şartlarla yüzleşme ve yaptırımlar inkârda bir kırılma sağlamıyorsa bu yaptırımların daha da sertleştirilmesi istenilen davranış düzeyinin yakalanması bakımından elzemdir. Nitekim Mısır'da yaşanan kuraklık hadisesinin Firavun ve tebaasını imana getirme konusunda pek fayda sağlamadığı gözlemlendiğinde sel baskını, çekirge, haşere ve kurbağa istilası, Nil nehrinin kana dönüşmesi gibi öncekinden çok farklı felâketler meydana gelmiştir. *“Bunun üzerine onlara açık mucizeler olmak üzere tufan, çekirge, haşere, kurbağa ve kan gönderdik. Ancak yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir toplum haline geldiler.”*⁴⁴

Bu musibetler de esasında Firavun ve bağlılarının İsrailoğullarına yaptıkları zulümlere son vererek iman etmesini sağlamaya yönelik ilâhî yaptırımlardır. Öyle ki bu sıra dışı felâketler birer birer başarılarına geldiğinde her defasında Hz. Musa'ya giderek Rabbine yalvarmasını bu musibetlerden kurtuldukları takdirde iman edeceklerini, İsrailoğulları'nın onunla birlikte ayrılmasına izin vereceklerini belirtmişlerdir.⁴⁵ Ancak Hz. Musa ne zaman dua edip bu musibetler ortadan kaldırılsa sözlerinden cayarak inkâr ve isyancı tavırlarına geri dönmüşlerdir.⁴⁶ Firavun ve eşrafının ayet ve mucizeleri yalanlayan, umursamayan bu tavırları sebebiyle Yüce Allah onları suda boğmak suretiyle kendilerinden intikam almıştır.⁴⁷

Araf sûresinin 7/130-136 ayet pasajlarında zikredilen bu bölüm Firavun ve tebaasını helâke götüren süreçleri ayrıntılı bir şekilde analiz etmektedir. Yüce Allah inkârcı gürûhun inkâr ve isyanına son vermek için kıtlık ve kuraklık gibi doğal afetlerle onları yüzleştirmiş, bu konuda bir mesafe kat edilmediği için musibet ve felâketlerin dozu bir hayli arttırılmıştır. Sonraki süreçte vuku bulan felâketlerin inkârcı gürûhu dize getirme konusunda caydırıcı bir etkiye sahip olduğu açıktır. Ancak muhatapların iman etme konusundaki ciddiyetini sınamak için verilen cezalar kısmî bir şekilde askıya alındığında tekrar eski alışkanlık ve davranışlarına döndükleri gözlenmiştir.

Bu bilgilere göre Firavun ve tebaası bu süreçlerin her birinin yaşanmasının akabinde suda boğularak helâk olmuşlardır. Ayet ve mucizeleri yalanlayan tavırları sebebiyle nihâi cezanın verilmesi, inkârcıların helâk edildiği sırada rahat ve huzurlu bir hayat yaşadıklarına işarettir. Zira bu gürûh isyan ve günahkâr tavırlarını, felâket ve musibetlerin geçici bir süre rafa kaldırıldığı, dolayısıyla sıkıntı ve endişelerinin izale olduğu bir zaman diliminde sergilemiş, suda boğulma gibi fecî akıbetle de bu sırada yüzleşmiştir. Başka bir deyişle nihâi azap felâketlerle boğuştuğu sırada değil bilâkis zevk ve sefa sürdükleri esnada vuku bulmuştur. Söz konusu hususiyet aynı zamanda doğru yolu bulabilmesi için ilâhî rahmet çerçevesinde insana tanınan sürenin iyi değerlendirilmediği, yokluk ve meşakkat içerisinde geçirilen hayattan ders çıkarılmadığı takdirde sıkıntılı günlerin ardından bahşedilen re-

⁴⁴ el-A'râf 7/133.

⁴⁵ el-A'râf 7/134.

⁴⁶ el-A'râf 7/135.

⁴⁷ el-A'râf 7/136.

fahın, azabın habercisi olarak zihinlere kazınması gerektiğini salık vermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Firavun ve tebaasının uğradıkları musibetler arasında mal ve servetin yok edilmesi ya da kullanılamaz hale getirilmesiyle ilgili mucizevî hadise sarahaten zikredilmediği gibi yaşanan felâketlerin tarihî süreç paralelindeki sıralaması da çok belirgin değildir. İsrailoğullarıyla ilgili tarihî olayları kronolojik bir şekilde nakleden Tevrat'ta ise bu musibetler; suların kana dönüşmesi, kurbağa, sivrisinek, at sineği baskını, hayvanların ölümü, çıban salgını, dolu baskını, çekirge istilâsı, karanlık çökmesi ve ilk doğan çocukların ölümü sıralamasıyla verilmektedir.⁴⁸ Hatta Tevrat duada zikredilen mucizevî hadiseye hiçbir atıfta bulunmamaktadır.

Bununla beraber Kur'an-ı Kerim tafsilata girmeksizin sadece meydana gelen felâket ve musibetlerin her birinin öncekine göre daha şiddetli vuku bulunduğunu beyan etmektedir: "*Onlara gösterdiğimiz her bir ayet (mucize) diğerinden daha büyüktü. İbret alıp iman etmeleri için onları azapla yakaladık.*"⁴⁹ Müfessirler umumiyetle ayette zikredilen mucizeleri sırasıyla "kıtlık, tufan, çekirge, haşere, kurbağa, kan ve malların silinmesi" olarak açıklamışlardır.⁵⁰ Bunlar Hz. Musa'nın nübüvvetinin delili olduğu için "ayet", inkârcı gürûhu aynı zamanda cezalandırma vasıtası olarak kullanıldığı için "azap" kelimesiyle tavsif edilmiştir.⁵¹ Mezkûr ayet, birbiri ardına vuku bulan bu hadiselerin gaye ve hikmetini, malum zümreyi inkârcı tavırlarından vazgeçirme ve iman etmelerine vesile olma şeklinde açıklamaktadır. Dolayısıyla azap kelimesi bu ifadeden de açıkça anlaşılacağı üzere nihâi cezanın ya da helâkın tahakkuk etmesi anlamı dışında kullanılmıştır.

Bu ayetin izahıyla ilgili dikkati çeken bir başka husus "ayet" ya da "azap" kelimelerini izah eden felâket ve musibetler Araf sûresinde 7/130 ve 133. ayetlerde sarahaten zikredilmesine rağmen, mal ve servetin yok olması, silinmesi mucizesine işaret eden "*tamese*" ibaresine sadece Hz. Musa'nın dua ifadelerinde yer verilmektedir. Ayrıca Mısır'da yaşanan musibetlerin şiddet sıralamasında müfessirlerin ekseriyeti söz konusu hadiseyi en son sırada zikretmişlerdir. Hatta Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767) Hz. Musa'ya verilen dokuz mucizesinin ilkinin asa, sonuncusunun ise "*tamse*" olduğunu belirtmiştir.⁵² Bu bilgiler Mısır'da yaşanan felâket ve musibetler içerisinde söz konusu hadisenin nitelik bakımından en şiddetli, en sarsıcı ve en sıra dışı mahiyette vuku bulunduğunu ve izhar edilen mucizelerin sonuncusu olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan inkârcı kesimin suda boğulma suretiyle helâke uğraması bu olayın vuku bulmasının ardındaki tarihi süreçte yaşanmasını gerektirir. Suda boğulma hadise ile Hz. Musa'nın duası arasında yaklaşık kırk sene-

⁴⁸ *Kitâb-ı Mukaddes* (İstanbul: Kitapı Mukaddes Şirketi, 2003), Çıkış 7-12.

⁴⁹ ez-Zuhruf 43/48.

⁵⁰ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, *el-Basîf fî tefsîri'l-Kur'ân* (Riyad: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1430), 20/54; Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 4/141; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, 9/63; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 7/139; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 14/215; Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl*, 4/111; Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dimaşkî, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1998), 17/274.

⁵¹ Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 4/141; Kurtubî, *el-Câmi*, 16/65.

⁵² Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, thk. Ahmed Ferîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 2/274; Kurtubî, *el-Câmi*, 13/109.

lik bir sürenin olması bu görüşü desteklemektedir.⁵³

Müteakip ayetler daha önce zikredilen A'râf sûresindeki ayetlerde belirtildiği gibi yaşanan felâketler sırasında inkârcı gürûhûn az da olsa iman emaresi gösterdiğini, ancak bu niyetlerinde çok da samimi olmadıklarını bildirmektedir: “*Ey Büyüçü! Rabbinin seninle yaptığı sözleşme için bize dua et, artık biz doğru yola döneceğiz. Ancak onların başından bu felâketleri kaldırır kaldırmaz bir de bakıyorsun sözlerinden hemen dönüyorlar.*”⁵⁴ Ayetteki bu ifadeler malların silinip, yok edilme hadisesi de dâhil Mısır'da yaşanan felâket ve musibetlerin Firavun ve eşrafını helâk etmek için değil bilâkis bu zümrenin kibir ve gururunu kırarak imanı kabule yatkın hâleti ruhiyye içerisine girmelerini sağlama hedefine yönelik ilâhî müdahaleler olarak anlaşılması gerektiğine işaret etmektedir.

Bu bakımdan Hz. Musa'nın dua ifadelerinin söz konusu sürecin en önemli bir ayağı ve en son aşaması olduğu söylenebilir. Uğradıkları çeşitli musibetlere rağmen az da olsa iman emaresi göstermekle birlikte, bu imanı sebat ve muhafaza etme noktasında herhangi bir mesafe kaydedemeyen halkının kendilerini bekleyen nihâi akıbete adım adım yaklaştığının idrakinde olan Hz. Musa Yüce Allah'tan, diğerlerine göre tesir gücü son derece şiddetli başka felâket ve afetlerle halkını sınamasını talep etmiştir. Başka bir deyişle söylemek gerekirse Hz. Musa'nın Firavun ve eşrafının sahip olduğu göz kamaştırıcı refah ve zenginliğin yok edilerek, bu acıyı yüreklerinin derinliklerinde hissetmelerini arzulaması, inkârcı gürûhun zulüm ve taşkınlığına son verme, onları hidayete sevk etme gayesine mebnidir. Başlarına gelen çeşitli musibetlerden ibret ve ders almamasına rağmen halkının imanı noktasında ümidini yitirmeyen Hz. Musa esasında son kez de olsa Yüce Allah'tan halkına bir fırsat tanınması, süre vermesini istemektedir. Belki böyle bir nihâi felâketin sonucunda aynı sûrede zikredilen Hz. Yûnus'un kavmi gibi haklarında helâk süreci gerçekleşmeden iman ederek helâk olmaktan kurtulacaklar⁵⁵ ya da bu felâketten de öğüt almayarak tarih sahnesinden tamamen silinecekleridir. Olayın meydana geldiği tarihi atmosfer bu iki seçenek dışında başka bir alternatifine izin vermemektedir. Dua ifadeleri bu bakımdan kavminin imanı için çabalayan, bu uğurda varını yoğunu ortaya koyan Hz. Musa'nın yufka yürekliliğini, azim ve kararlılığını yansıtmaktadır.

Bu duanın bir benzerini iman etmeye bir türlü yanaşmayan kavmini doğru yola getirmek için çabalayan Hz. Peygamber'in şu niyazında da görmek mümkündür: “*Ya Rabbi! Sen bu seneleri Hz. Yusuf döneminde görülen kıtlık seneleri haline getir.*”⁵⁶ Bu duanın kabul edilmesiyle muhtemelen hicret sonrası Mekke'de büyük

⁵³ Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 2/366; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz*, 3/139.

⁵⁴ *ez-Zuhruf* 43/49-50.

⁵⁵ Yûnus 10/98.

⁵⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Mahmud Muhammed Nassar (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015), “Ezan”, 128 (No. 804), “İstiskâ”, 2 (No. 1006), “Enbiyâ”, 20 (No. 3386); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şâhîh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), “Mesâcid”, 294, 295 (No. 675); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Heysem b. Nizâr Temîm (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1999), “İkâmetü's-Salâ”, 145 (No. 1244); Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Şemseddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), “Tatbîk”, 27 (No. 1070).

bir kıtlık yaşanmış, insanlar bu süre zarfında yiyecek bir şey bulamadıkları için yanmış kemikleri, leşleri, köpek ölülerini, kana bulanmış deve tüyünü yemeye başlamışlardır. Hatta açlığın şiddetinden görme bozukluğu yaşamışlar, gökyüzüne baktıklarında dumandan başka bir şey görmemişlerdi.⁵⁷ “*Şimdi sen gökyüzünde açık bir dumandan başka bir şey görmemişlerdi.*” ifadesinden itibaren Duhan sûresinin 44/10-17 ayetleri, yaşanan bu kıtlık ve kuraklık hadisesine atıfta bulunmaktadır. Nitekim Abdullah b. Mesûd (öl. 32/652) zikredilen bu ayeti Mekke’de yaşanan kıtlık zamanında insanların açlıktan gökyüzünde dumanlar görmesi olarak açıklamış, bunun haricinde yapılan yorumları ise kesin bir dille reddetmiştir.

Öyle ki Ebû Süfyan’ın aralarında bulunduğu müşriklerden bir grup, bu dua sebebiyle kuraklığın yaşandığını öğrenince, Hz. Peygamber’in yanına gelerek akrabalık bağlarının hürmetine, Mekke’ye yağmur yağması için Allah’a dua etmesini istemişlerdir.⁵⁸ Müteakip ayetlerde zikredilen “*insanlar bu azabı bizden kaldırı, çünkü biz inanyoruz derler*”⁵⁹, “*biz bu azabı kısa süreliğine kaldırdığımızda siz yine eski halinize döneceksiniz*”⁶⁰ ifadeleri bu felâket sırasında müşriklerin iman etmeye yönelik genel bir eğilimin belirdiğini göstermesi bakımından da büyük önem taşımaktadır. Ancak yağmur başlayıp, başlarındaki felâketler sona erince verdikleri söze bağlı kalmayarak, düşmanlık ve nankörlüklerini tekrar izhar etmişlerdir. Daha sonraki süreçte müslüman ve müşrikler arasında Bedir savaşı vuku bulmuş, inkârcıların ileri gelen bütün elebaşları bu savaş sırasında öldürülmüştür. Sürenin müteakip ayetlerinde zikredilen “*onları şiddetli bir şekilde yakaladığımız o günü hatırla*”⁶¹ ifadeleri, yaşanan kıtlık felâketlerinden ders çıkarmayan müşrik eşrafın Bedir’de öldürülerek helâk edilmesine bir işaretidir.⁶²

Duhân sûresinin ihtiva ettiği mesajlardan açıkça anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber’i de böyle bir dua yapmaya götüren en önemli sâik Hz. Musa gibi toplumun ıslah ve felâhidir. Müşrik zümrenin refahlarını hayat standartlarını düşüren musibetlerle yüzleştiği, kendini sorgulama imkânı yakaladığı takdirde imana yöneleceği ümidi taşıyan Hz. Peygamber, Mekke’de uzun bir süre devam edecek kuraklık hadisesinin yaşanması için Allah’a dua etmiştir. Konuyla ilgili ayet ve rivayetler gerçekten Mekke’nin müşriklerin ileri gelenlerinin bu felâket sırasında iman etmeyi düşündükleri ancak kuraklık sona erince Firavun ve tebaası gibi bu düşüncelerinden vazgeçtiklerini göstermektedir. Dolayısıyla bu iki dua örneği inkâr ve günah bataklığındaki insanların çeşitli musibetlerle ve felâketlerle yüzleşeceği ilâhî uyarı

⁵⁷ Begavî, *Meâlimü’l-tenzil*, 3/88; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 4/381; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 10/331; Hâzin, *Lübâbü’t-te’vîl*, 3/103.

⁵⁸ Rivayetler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Buhârî, “Tefsir”, 44/3 (No. 4809); 4 (No. 4693); Müslim, “Sıfatü’l-Kıyâme”, 39 (No. 2798); Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-şâhîh* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2014), “Tefsir” 45 (No. 3254); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thç. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2012), 3/354-355, 383; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 10/81; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 7/151; Süyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, 5/743-744.

⁵⁹ ed-Duhân 44/12.

⁶⁰ ed-Duhân 44/15.

⁶¹ ed-Duhân 44/16.

⁶² Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü’l-kebîr*, 3/203; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 10/87-88; Süyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, 5/745.

ve ikâzını içermekle beraber, yapılan hata ve günahları engelleyici işlevi sebebiyle peygamberlerin halklarına karşı olan rahmet ve merhametini de gözler önüne sermektedir.

3. Suda Boğulma Hadisesinin Helâk Ayetleri Çerçevesinde Mukayese-si

Mısır'da yaşanan felâket ve musibetlerin Firavun ve tebaasını ıslah ve terbiye etme amacı taşıdığı, Hz. Musa'nın duasının kabulüyle vuku bulan hadisenin de aynı sürecin devamı ve nihâi azaptan önceki en son aşama olduğu belirtildikten sonra inkârcı zümrenin suda boğulma hadisesinin Kur'an'daki helâk yasaları perspektifinde yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu sayede ulaşılan bilgilerin Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğü çerçevesinde sağlama ve sorgulaması yapılarak, Hz. Musa'nın dua ifadelerinin bir toplumun helâk edilmesine yönelik bir talep olmadığı ya da olamayacağı vuzuha kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Firavun ve inkârcı tebaasının suda boğularak helâk olmasıyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de bazen tafsilatlı bazen de kısa ve veciz şekilde çeşitli bilgiler verilmektedir. Allah'ın ayet ve mucizelerini yalanlamaları, peygambere itaat etmektan kaçınmaları, azgınlıkları, insanlara zulmetmeleri, kibirli davranışları söz konusu inkârcı gürûhu helâke götüren davranışlar arasında yer almaktadır.⁶³ Bu menfî tutum ve davranışlar bile esasında helâkın gerçekleştiği sırada Firavun ve ona bağlı kesimin felâket ve musibetler içerisinde boğuştuklarını değil tam aksine rahat ve müreffeh bir hayat sürdürdüklerini ihsas ettirmektedir. Nitekim başlarına gelen felâketlerin sona ermesi halinde iman edeceklerini söyleyerek Hz. Musa'dan Rabbine yalvarmasını istemeleri en azından bahse konu kötü davranışlardan bir süreliğine de olsa uzak durduklarını salık vermekte bu durum helâka uğradıkları sürecin musibetlerle boğuştukları olağanüstü dönemler dışındaki zaman aralığında vuku bulduğunu göstermektedir.

Bu realitenin helâkın gerçekleşmesiyle birlikte Firavun ve eşrafının servet, mülk ve ihtişamlarından mahrum kaldıklarına, bunların bir faydasını görmediklerine vurgu yapan ayet ifadelerinde belirginlik kazandığı söylenebilir. Öyle ki Şuarâ sûresinin 26/57-59 ayetlerinde inkârcı zümrenin helâk edilmesiyle bahçelerden, pınarlardan, hazinelerden ve mevkilerinden mahrum kaldıkları, Duhân sûresi 44/25-28. ayetlerinde de benzer şekilde helâklarının ardından geride birçok bağ bahçe, ekinler, güzel konaklar ve zevk sefa sürdürdükleri nimetler bıraktıkları bildirilmektedir. Tasviri yapılan bu durum, suda boğulma şeklinde vuku bulan helâk sırasında müşrik gürûhun yokluk ve kıtlıktan ziyade envâ-i çeşit nimetlerle bolluk ve zenginlik içerisinde yaşadıklarını gözler önüne sermektedir. Konuyla ilgili bu bilgilerden hareketle Hz. Musa'nın duasının kabulünün sonucunda meydana gelen açık, fakirlik, kıtlık gibi ekonomik hayat ve yaşam kalitesini sekteye uğratan musibetlerle helâk süreçleri arasında doğrudan herhangi sebep-sonuç ilişkisi kurula-

⁶³ el-Furkân 25/35-36; el-Ankebût 29/39-40; Sâd 38/12-14; Kâf 50/12-14; el-Hâkka, 69/8-10; el-Müzzemmil 73/16; en-Nâziât 79/15-25; el-Fecr 89/10-14.

mayacağı söylenebilir.

Esasında bu kaide sadece Firavun ve halkı için değil, tarihin çeşitli uğrak noktalarında yaşamış bütün kadim millet ve uygarlıklar için geçerlidir. Kur'an-ı Kerim Âd, Semûd, Medyen, Sebe ve helâk olan diğer toplumların lüks ve konforlu bir hayat yaşadıklarını, maddî ve manevî birçok nimete sahip olduklarını bahis konusu etmektedir. Refah ve servetin azgınlaştırdığı bu toplumlar günah işlemele-ri, gönderilen peygamberlere itaat etmemeleri sebebiyle helâk edilmişlerdir. Başka bir deyişle nihâi ceza yokluk ve sefalet değil bilakis bolluk ve refah içerisinde vuku bulmuştur. *"Biz geçmişte zenginlik ve refah içerisinde yaşamış nice ülke halkını helâk ettik"*⁶⁴ ifadesi nihâi azap süreçlerini başlatan en önemli âmilin maddî refah olduğunu ortaya koymaktadır. Zira refah ve servet, iman ile kontrol altına alınmadığı takdirde kibir, azgınlık, şımarıklık gibi birtakım ahlâkî zaafiyetleri körüklemekte, bunun neticesinde gerçeği algılama yetisi körelen insan adım adım kendisini ebedi azabın içine çekecek söz ve eylemler sergilemektedir. Artık bu aşamadan sonra insanın elindeki imkânların artışı azgınlığının da artması anlamına geldiği için bahsedilen nimetler insanı hazin sona yaklaştıran büyük bir ceza aracı haline dönüşmektedir. Hz. Peygamber'in "günahlarında ısrar eden kula Yüce Allah'ın her istediğini vermesi onun için istidraçtır"⁶⁵ anlamındaki beyanı konunun bu boyutuna dikkat çekmektedir.

Kur'an-ı Kerim de benzer doğrultuda vahiyden yüz çeviren, kendilerine verilen öğütleri umursamayan ve dikkate almayan kimselere dünyevî birçok menfaatin günah ve azgınlıklarını arttırma amacına dayalı olarak istidraç kabilinden verileceğini şu şekilde beyan etmektedir: *"Kendilerine verilen öğütleri unuttuklarında biz onları her şeyin kapılarını ardına kadar açtık. Nihayet nimet bolluğundan şımardıkları zaman onları ansızın yakaladık. Böylece onlar bütün dünyevi ümitlerini yitirmiş oldular."*⁶⁶ Bu ifadeler yapılan öğüt ve uyarılardan ibret almadığı, kötü söz ve alışkanlıkları terk etmediği halde refah ve zenginlik artışına nimet değil azap vasıtası nazarıyla bakılmasını salık vermektedir. Ayetteki yerilen unutmama eylemi ilâhî hakikatlerle ilgili bilgileri dikkate almayanların yanı sıra yaşanan felâket ve musibetleri doğru şekilde değerlendirmekten uzak olan, bunlardan gerekli ders çıkarmayan insanların tavır ve tutumlarını da ihtiva etmektedir.⁶⁷ Öyle ki müşrikler birtakım sıkıntı ve dertlerle yüz yüze kalmalarına bu süreç içerisindeki acizliklerinin, sahip oldukları maddî güç ve refahın hiçbir fayda sağlamadığının idrakine vardıkları halde bolluk ve rahata kavuştuklarında sıkıntı ve çile çektikleri bu günleri hiç yaşamamış gibi günah ve isyana dalmışlar, bu sebeple de helâk olmuşlardır. Dolayısıyla yaşanan felâket ve musibetler nihâi azap sürecini belirli süreliğine de olsa öteleyerek insanın ibret almasına imkân sağlama amacına dayalı uyarıcı ve inzâr edici bir işleve sahiptir.

⁶⁴ el-Kasas 28/58.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/344; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 17/331.

⁶⁶ el-En'âm 6/44.

⁶⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 1/301; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, 1/504.

Ancak Yüce Allah insanın çoğu zaman kendisine tanınan ilâhî bu fırsatı layıkıyla değerlendiremediği sonunda bundan zararlı çıkan ve kaybedenin kendisi olduğunu belirtmektedir. “*Biz hangi beldeye peygamber göndermişsek yalvarıp yakarmaları için orada yaşayan halkı yoksulluk ve kıtlığa uğrattık. Sonra onların bu kötü hallerini iyiye çevirdik. Fakat Allah’a şükretmek yerine, ‘atalarımız da bizim gibi bolluk ve darlık çekti’ diyerek azgınlıklarına devam ettiler. Biz de onları ansızın cezalandırdık.*”⁶⁸ Bu ifadeler de peygamberlere itaat etmeyen, günah işleyen insanların yaptıklarına karşılık ilâhî ceza ve yaptırımlarla karşılaşacağını, böyle bir müdahalenin nihâi azap sürecinden farklı olarak insanı iman etmeye elverişli ve hazır kıvama getirme gibi gaye ve hedefler taşıdığını bildirmektedir. Mezkûr ayet bu konuda bir örnek vermekte inkârcı gürûhun bolluğa kavuştuktuktan sonra başlarına gelen felâket ve musibetlerin kendilerine ıslah ve terbiye amacına dayalı ilâhî müdahaleler olduğu gerçeğini kabullenmediklerini bu sebeple de eski kötü tavır ve davranışlarını sürdürerek helâka uğradıkları bilgisini paylaşmaktadır. Dolayısıyla helâk edilmeyi mukadder kılan bu tavır ayette belirtildiği üzere zorluk ve sıkıntılardan ardından yaşanan refah ortamında tahakkuk etmiştir.

Ayette zikredilen *be’s* ve *darrâ* kelimeleri bu amaca ulaşmada hizmet edecek dolayısıyla insanı dalaletten kurtarıp, hidayete sevk edecek en etkili silahların fakirlik, açlık, hastalık gibi insanın hayat ve refah kalitesini düşüren, ona sıkıntı veren unsur ve olgulardan oluşacağını salık vermektedir.⁶⁹ Zira işlediği günahlarla selim fitratını kirleten insana doğru muhakeme ve hareket kabiliyeti kazandırabilmek, onu günah işlemeye tahrik eden sebepleri tamamen ortadan kaldırmak veya bu ortamı farklı bir hale dönüştürmekle mümkün olacaktır. Eğer bu süreçte arzulanan eylemler özümsemişse eski müreffeh hayata dönüşün olumsuz herhangi bir etkisi söz konusu olmayacağı gibi insanın davranışlarında iyi yönde bir ivme ve gelişim imkânını da beraberinde taşıyacaktır. Maddî refahta gözlenen artış insanın kulluk azmini de attırdığı için bu sayede mal ve servet bir nevi mutluluk ve huzur vesilesi haline gelecektir. Ancak karşılaşılan zorluklar, sıkıntılar beklenen ve ümit edilen istikamette değişim ve olgunlaşma sağlamadığı takdirde yokluğun ardından gelen bolluk ve refah, nihâi azabın sinyalini veren kötü tavır ve davranışları tetikleyecektir. Müteakip ayetler konunun azap ve rahmet haline gelebilecek bu çift boyutlu yapısına dikkat çeker mahiyettedir. “*Eğer o ülkelerin halkı inansalar ve gûnahtan sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık. Fakat yalanladılar; biz de işledikleri günahlar sebebiyle onları yakalayıverdik.*”⁷⁰

Kur’an-ı Kerim’de nihâi azap ve helâk sürecine atıfta bulunan bu bilgilerden hareketle Hz. Musa’nın dua ifadelerinin Firavun ve eşrafının helâk edilmesine yönelik bir talep içermediği, böyle bir amaç taşımadığı söylenebilir. Zira gerek dua ifadelerinin tekabül ettiği anlam gerekse konuyla ilgili rivayetlerden anlaşılacağı üzere bu elim hadise sonucunda zengin zümrenin mallarını, mülklerini kaybettik-

⁶⁸ el-A’râf 7/94-95.

⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/124; Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1432/2011), 2/290.

⁷⁰ el-A’râf 7/96.

leri ve fakirleştikleri bir gerçektir. Hatta hadiseyi resmeden teferruat kabilinden rivayet malzemesi istisna edildiği takdirde dahi ortaya çıkan felâket ve musibetin muhtemelen Mısır'da önceki süreçte yaşanan kuraklık ve kıtlıktan çok daha farklı ve şiddetli şekilde vuku bulduğu söylenebilir.⁷¹ Bu realite Firavun ve tebasının su da boğulma sûretiyle helâk edildiği zaman diliminin bu hadisenin yaşandığı sürece denk düşmesini gerektirir. Ancak Kur'an, helâk yasalarının kıtlık, kuraklık, açlık gibi musibetler sırasında değil bolluk ve refahın sebep olduğu azgınlık sonrası devreye gireceğinin altını çizmektedir. Çünkü insan fitratının gereği kendisine sıkıntı ve eza veren süreçlerle karşılaştığında Yüce Allah'a yalvarıp yakarmakta, böyle bir hâlet-i ruhiye içerisinde Allah'a yönelen insana azap edilmemektedir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir. Meydana gelen bu hârikulade hadise Hz. Nuh'un kavmini hêlâk eden tufan, Âd kavmini yok eden fırtına gibi bir toplumu tarih sahnesinden silen bizatihi ceza vasıtası olamaz mı? Bu soruya müspet bir cevap vermek imkânsızdır. Zira dua ifadelerinden de bariz bir şekilde anlaşılacağı gibi Hz. Musa müşrik gürûhun helâk edilmesini değil, sahip oldukları nimet ve imkânların ellerinden alınmasını talep etmektedir. Zaten konuyla ilgili rivayetler bu hadisenin ardından insanların ölümüyle ilgili değil mallarının ev eşyalarının hârikulâde bir şekilde kullanılamaz hale gelmesi, işlevini kaybetmesi hakkında bilgiler vermektedir. Dolayısıyla Hz. Musa'nın duasında talep ettiği hususlar ile müşrik kitlenin denizde boğulma şeklinde cezalandırılması üzerinden doğrudan sebep-sonuç ilişkisi kurarak ayetleri bu minval ekseninde yorumlamak konuyla ilgili diğer ayetlerin verdiği bilgilerin yanı sıra Kur'an-ı Kerim'in kendi iç bütünlüğüyle de örtüşmemektedir. Bu sebeple ayette zikredilen azap kavramı nihâi ceza sürecisini değil Hz. Musa'nın duasının kabulüyle gerçekleşen olayın şiddet ve zorluğunu tavsif etmektedir.

Firavun ve tebasının denizde boğulma hadisesine gelince muhtemel "tamse" ismiyle zikredilen bu olay vuku bulunca müşrik gürûh diğer musibetlerde olduğu gibi Hz. Musa'dan Rabbin'e dua etmesini talep etmişler, bu azap kaldırıldığı takdirde inanacaklarını İsrailoğullarının Mısır'dan ayrılmasına izin vereceklerine dair kendisine söz vermişlerdir. Ancak söz konusu felâket ortadan kaldırılıp, özlem duydukları müreffeh günlerine döndüklerinde sözlerini unutup iman etmedikleri gibi Hz. Musa ve İsrailoğulları'nı yok etmek için plan yapıp onları takibe koyulmuşlardır. Muteakip ayetlerde onların bu emellerine ulaşmadan denizde boğularak tarih sahnesinden silindiklerini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu müşrik gürûhun helâk edilmelerine Hz. Musa değil bizzat kendi söz ve eylemleri, bitmek tükenmek bilmeyen inkâr ve nankörlükleri sebep olmuştur.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh örneğinde olduğu gibi inanmamakta direnen toplumun helâk edilmesi yönünde peygamberlerin beddualarından çeşitli iktibaslar sunar. Bu beddualar iman etme ümidi kalmamış inkârcı toplumların toptan helâki,

⁷¹ Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 2/359.

peygamber ve onlara itaat eden kimselerin uğradıkları zulümlerden kurtulmaları anlamına gelmektedir. Hz. Musa'nın Yûnus sûresi 88. ayette zikredilen dua ifadelere umumiyetle Firavun ve ona destek çıkan inkârcı gürûhun helâk edilmesine yönelik bir talep olarak anlaşılmış, ayetteki kelime ve ibareler bu doğrultuda yorumlanmıştır. Müfessirleri böyle bir izaha yönelten en önemli husus Abdullah b. Abbas kaynaklı rivayetten ziyade muhtemelen ayetin içinde bulunduğu pasaj diğer bir ifadeyle bağlamdır. Zira müteakip ayetler Hz. Musa'nın bu duasının kabul edilmesi ihbarının ardından inkârcı gürûhun suda boğulma suretiyle helâk olduğunu vurgulamaktadır.

Ancak mezkûr ayet müstakil bir şekilde değerlendirildiğinde Hz. Musa'nın inkârcı kavminin helâk edilmesi yönünde bedduada bulunmadığı rahatlıkla söylenebilir. Zira Hz. Musa duasının hazırlık safhasında mal ve servetin insanı azgınlığa yoldan çıkararak zehirli cazibesine işaret etmiş, ardından Yüce Allah'tan Firavun ve eşrafının sahip olduğu bu nimetleri yok etmesini, bunun da üzüntü ve sıkıntısını iliklerini kadar yaşamalarını istemiştir. Konuyla ilgili nakledilen rivayetler bu duanın kabulüyle inkârcı zümrenin elindeki bütün maddî birikimlerin kullanılamaz hale geldiğini belirtmektedir. Vuku bulan bu hadise azgınlık ve taşkınlığı değil Kur'an'ın pek çok ayette vurgulandığı gibi kişinin kulluk bilinci ile Allah'a yönelmesini beraberinde getirmektedir. Zaten Araf ve Zuhruf sûreleri de Firavun ve eşrafının kıtlık, sel baskını, çekirge, haşere ve kurbağa istilası, Nil nehrinin kana dönüşmesi gibi felâketlerle yüzleştikleri sırada inkârcı tavırlarından vazgeçtiklerini hatta bu musibetlerden kurtuldukları takdirde Hz. Musa'ya iman edeceklerini bildirdiklerinden söz etmektedir. Müfessirlerin izahlarından ve ayetlerin bağlamından böyle bir tavrın Hz. Musa'nın duasının kabulüyle yaşanan malum hadise için de sergilendiği gayet açıktır. Ancak Hz. Musa'nın duasındaki işaret dışında bu hadisenin sarahaten zikredilmemesi diğer felâketlere göre geri planda kalmasına yol açmıştır.

Ayrıca Firavun ve ona bağlı kesimin elindeki malların işlevsiz hale gelmesini simgeleyen "tamse" felâketi Hz. Musa'nın nübüvvetinin delili olarak ona verilen dokuz mucize arasında gösterilmiştir. Aynı zamanda Mısır'da helâktan önce ve en şiddetli şekilde vuku bulan son felâket olduğu belirtilmiştir. Konuyla ilgili bu bilgiler Hz. Musa'nın duasının kabulü sonucunda meydana gelen felâketin diğerleri gibi muhatap kitlenin ibret almasını, iman etmesini sağlama hedefine yönelik olmasını icap ettirmektedir. Buna göre Hz. Musa inanmamakta direnen, yüksek refah seviyesinin verdiği azgınlıkla yoldan çıkan kavminin helâk olacağını hissetmiş, buna engel olabilmek için yaptığı dua ile Yüce Allah'tan kavmine son kez bir fırsat vermesini talep etmiştir. Bu sebeple de diğerlerinden farklı olarak kendilerini yola getirebilecek türden çok şiddetli felâketlerle yüzleşmeleri gerektiğini düşünmüştür. Ayette zikredilen "elim bir azap" terkibi suda boğulma hadisesini değil, maddî güç ve refahı kaybetmeyi ve bunun doğurduğu iç huzursuzluk, ruhî bunalım gibi maddî-manevî acı ve elemeleri tavsif etse gerektir. Dua ifadelerinde yer alan kelime ve terkipler de söz konusu anlamı destekler mahiyettedir. Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim nihâi azabın bir milletin acı ve sıkıntılarla boğuştuğu esnada değil, müreffeh hayatın sebep olduğu azgınlık sonucu gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Kaldı ki bazı ayetler de Firavun ve eşrafının helâk edildiği sırada zevk ve sefa içerisinde

sürdürdükleri hayata atıfta bulunmaktadır.

Konuyla ilgili rivayetlerden bariz bir şekilde anlaşılacağı gibi Hz. Musa'nın duasının kabulüyle Mısır'da inkârcı gürûhun elindeki değeri olan her şey bir anda kullanılmaz hale gelmiştir. Kanaatimizce bu olay yaşandığında diğer felâkete olduğu gibi Hz. Musa'dan bu musibetin kaldırılması için dua etmesini, istedikleri gerçekleşirse kendisine inanacaklarını söylemişler, ancak refaha kavuştuklarında sözlerinden dönerek azgınlıklarına devam etmişlerdir. İşte meşhur helâk da bu süreç içerisinde yani bolluk sırasında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla dua ifadeleri beklentisinin aksi yönünde tecelli etse de inkârda direten kavmine karşı Hz. Musa'nın son ana kadar iman etmeleri yönünde beslediği iyi niyeti, bu amaç doğrultusundaki azim ve gayretini gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda bolluk ve refah içerisinde yaşayan toplumun Allah'ın buyruklarını dikkate almadığı takdirde hayat standartlarını, refah kalitesini düşüren ekonomik kaynaklı musibetlerle baş başa kalacağını, toplumun ıslah ve terbiyesinin ancak bu türden zorlu imtihanlara tutma sayesinde sağlanabileceğinin altını çizmektedir. Bu minvalde verilen bu cezaların ilâhî bir yasa ve nebevî bir tebliğ yöntemi olduğu söylenebilir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thç. Ahmed Muhammed Şâkir. 16. Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2012.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*. thk. Ali Abdülbârî Atıyye. 16. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd el-Ferrâ. *Medâlimü't-tenzîl*. thk. Halid Abdurrahman el-Akk-Mervan Sevar. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife. 1407/1987.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1436/2015.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-şâhîh*. thk. Mahmud Muhammed Nassar. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *Tâcü'l-luğâ ve şihâhu'l-'Arabîyye*. thk. Muhammed Tâmir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1430/2009.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Heysem b. Nizâr Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1999.
- Ebû Hayyân el-Endelûsî. Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muhtâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Ebû Ubeyde, Mamer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî. *Mecâzu'l-Kur'ân*. thk. Fuad Sezgin. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts..
- Ebüssuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-İmâdî. *İrşâdü'l-aqli's-selîm İlä mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. thk. Hâlid Abdulğânî Mahfûz. 8 Cilt. Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher. *Tehzîbü'l-luğâ*. 15 Cilt. Mısır: Dâru'l-

- Kavmiyyeti'l-Arabiyye, 1964.
- Fahreddîn er-Râzî. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-ğayb*. thk. Seyyid İmrân. 16 cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1433/2012.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muht.* thk. Muhammed Naim el-Arkasî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005.
- Halebî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm. *'Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Halîl b. Ahmed, Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Abdu'l-Hamîd el-Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Hâzin, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şâhîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010.
- İbn Âdil, Ebû Hafîs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî en-Nu'mânî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1998.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: Dâru't-Tûnisîyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâfî el-Endelüsî. *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdü's-Selâm Abdü's-Şâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü Nezzâr, 1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. thk. Ahmed Şemseddîn. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 cilt. b.y.: Dâru'l-Fıkr, 1979.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1432/2011.
- İbn Manzûr, Ebî'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. thk. Âmir Ahmed Haydar. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1434/2013.
- Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kitâb-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 3. Basım, 2003.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*. thk. Sâlim Mustafa el-Bedrî. 21 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1435/2014.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdî Beslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. Abdü'l-Maksûd b. Abdü'r-Rahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1428/2007.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *et-Tefsîrû'l-kebîr*. thk. Ahmed Ferîd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şâhiḥ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Ahmed Şemseddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*. thk. Yûsuf Ali Bedvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelâmî't-Tayyib, 1419/1998.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredâtü fî ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. İbrahim Şemseddîn. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1430/2009.
- Sa'lebî Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî, *el-Kesf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Ahyâi't-Türâsi'l-Arabî.

1422/2002.

- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *ed-Dürri'l-mensûr fî tefsîri'l-me'sûr*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts..
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Çur'ân*. thk. İslâm Mansûr Abdülhamîd. 12 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1431/2010.
- Tabersî, Ebü Alî Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl. *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Çur'ân*. thk. İbrahim Şemseddîn. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-şahîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2014.
- Tok, Fatih. "Kur'an'da Peygamber Bedduaları". *Ekev Akademi Dergisi* 23/79 (Yaz 2019), 101-122.
- Turan, Esra. *Kur'an-ı Kerim'deki Peygamber Dualarının Tahlili*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *el-Basîf fî tefsîri'l-Çur'ân*. 25 Cilt. Riyad: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1430.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabiyyü, 1965/2004.
- Zeccâc, Ebü İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Çur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdü'l-Celîl Şelbî. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1424/2004.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1433/2012.